

ТМ	Г. XXXVIII	Бр. 4	Стр. 1589-1598	Ниш	октобар - децембар	2014.
----	------------	-------	----------------	-----	--------------------	-------

UDK 323.1 Gaćinović V. (494.42)(046)“1916/1917“

Оригиналан научни рад

Примљено: 14. 3. 2014.

Одобрено за штампу: 24. 11. 2014.

Марко Атлагић

Далибор Елезовић

Универзитет у Приштини

са привременим седиштем

у Косовској Митровици

Филозофски факултет

Катедра за историју

Косовска Митровица

ЧЛАНЦИ ВЛАДИМИРА ГАЋИНОВИЋА У ЖЕНЕВСКОМ ЛИСТУ *LA SERBIE**

Апстракт

У раду се говори о до сада непознатим текстовима које је у женевском листу *La Serbie* током 1916. и 1917. године објавио Владимир Гаћиновић. Чланци су објављени на француском језику, на коме је овај лист српске емиграције излазио. Кроз њих се могу схватити стваралачке амбиције младог српског интелектуалца, као и његово занимање за мишљење европске интелектуалне елите о предстојећем решавању српског националног питања. Међу чланцима је и онај који је двадесетак дана пре смрти објавио Гаћиновић, а који је један од последњих његових публикованих текстова.

Кључне речи: Владимир Гаћиновић, Швајцарска, Женева, лист *La Serbie*, чланци, Први светски рат

ARTICLES OF VLADIMIR GAĆINOVIĆ IN GENEVAN NEWSPAPER “LA SERBIE”

Abstract

This paper presents the so far unknown texts in the Genevan newspaper “La Serbie” in 1916 and 1917, published by Vladimir Gaćinović. The articles, as well as the entire newspaper ran by the Serbian emigrants, were published in French. Throughout

dalibor.elezovic@pr.ac.rs

* Рад је настао као резултат истраживања на Пројекту ИИИ 47023 *Косово и Метохија између националног идентитета и евроинтеграција*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

these articles, one can perceive the creative ambitions of the young Serbian intellectual, as well as his interest in the opinions of the European intellectual elite regarding the upcoming resolution of the Serbian national question. The articles also include the one published by Gaćinović twenty days before his death, which was one of his last published articles.

Key words: Vladimir Gaćinović, Switzerland, Geneva, newspaper “La Serbie”, articles, World War I

УВОД

На далеки пут кренуо је Владимир Гаћиновић (1890–1917) из родног Качња у Херцеговини, да би преко Сарајева, Београда и Беча, стигао до Швајцарске. Из кршевитог и вековима поробљеног зави-чаја са собом је понео идеју националног ослобођења и визију боље српске будућности. У стопу су га пратили они којима је сметала политичка и национална идеологија, коју је пропагирао. Сустигли су га и сломили последњи изданак српске револуционарне омладине оно-га времена, у чији је кратки живот стала цела једна епопеја. Лета 1911. године први пут је боравио у Швајцарској са лажним пасошем, да би касније 1913/14. и 1915/16. студирао друштвене науке у Лозани. Јула 1917. године дипломирао је на Универзитету у Фрибургу. Био је идеолог покрета „Млада Босна“ и члан тајних организација „Уједињење или смрт“ и „Црна рука“, које су организовале Сарајевски атентат. Аутор је брошуре *Смрт једног хероја* (Гаћиновић, 1921). Током свог боравка у Швајцарској одржавао је контакте са руским револуционарима (Елезовић, 2010; Дедијер, 1966).

Убрзо након дипломирања на Универзитету у Фрибургу, Гаћиновић је под загонетним околностима умро августа 1917. године. У почетку се није знало за контроверзе око његове смрти, стога штампа није посветила значајну пажњу том случају. Вест о његовој смрти објављена је у ондашњој швајцарској штампи али без давања публицитета за расветљавање овог догађаја. Интересантно је да се подаци о датуму смрти не слажу у два новинска чланка. Тако се у листу *La Liberté* наводи да је умро 13. августа, док се у некрологу у листу *La Serbie* као датум његове смрти наводи 11. август (Елезовић, 2010, стр. 214–215).

ГАЋИНОВИЋЕВИ ПОСЛЕДЊИ ЧЛАНЦИ

У Женевској библиотеци (Bibliothèque de Genève) се чува лист *La Serbie*¹, у коме смо пронашли пет чланака потписаних иницијали-

¹ *La Serbie*, лист који је излазио у Женеви (1916-1918), на француском језику, главни уредник је био др Лазар Марковић, професор Универзитета у Београду.

ма *В.Г.* Анализом текста закључили смо да је његов аутор Владимир Гаћиновић, који је у то време боравио у Швајцарској. У овом листу, млади српски интелектуалац објавио је укупно пет чланака. Гаћиновић је на почетку Првог светског рата био добровољац у црногорској војсци, затим у француској морнарици, а последње две године живота боравио је у Швајцарској где је наставио студије – прво у Лозани, а потом у Фрибургу где их је и завршио (Елезовић, 2010; Дедијер, 1966; Љубибратић, 1961).

У листу *La Serbie* објавио је краће чланак који су од значаја за сагледавање његове личности. Потписивао их је дискретно, иницијалима, не експонирајући се. Били су то стваралачки почети у којима се називу Гаћиновићева интересовања: решавање српског националног питања, мишљење европског јавног мњења о балканском и српском питању и стварање јасније слике у свету о српском народу, његовом страдању и храброј борби за ослобођење.

О Гаћиновићевим идеолошким погледима и идејама постоје различита мишљења, о којима из ових текстова не можемо пуно сазнати, јер се односе на решавање српског, односно југословенског националног питања. Може се запазити његово интересовање за југословенску идеју, о чему је говорио његов пријатељ Перо Слијепчевић на парастосу у Лозани 2. септембра 1917. године (Слијепчевић, 1921). Са својих 27 година живота имао је доста искуства, креирао је пут Младе Босне, био добровољац у црногорској и француској војсци, слушао руске револуционаре о припремама Октобарске револуције. Пратио је европску штампу у Француској и Швајцарској и проводио дане читајући у париским и швајцарским библиотекама. Тин Ујевић је причао да су он и Гаћиновић по повратку из француске морнарице у Париз крајем 1914. године, „обијали данима и недјељамалдрму не једући ништа, и поред свега тога, читајући у Народној библиотеци до бесвјестице“ (Љубибратић, 1961, стр. 166).

Гаћиновић је био свестан чињенице да је од великог значаја став западног јавног мњења о српском питању, а да велики утицај на креирање тог мњења има мишљење европске интелектуалне елите. Сматрао је исто тако важним шта ће Срби презентовати Западу о вредностима на којима почива идеја ослобођења и уједињења. Чланци о којима је реч, представљају једну врсту критике западне савремене литературе која је обрађивала решавање српског питања. Гаћиновић се упустио у оцену ставова познатих имена ондашње европске науке, као што је то случај са књигом француског слависте Лежеа (Leger), чије ставове о балканском питању оштро критикује. Леже је износио ставове који су се косили са историјском истином и тенден-

Редакција листа је по престанку његовог излагања предала све бројеве Женевској библиотеци, где се и данас чувају.

циозно пројектовали будући расплет политичке мапе Балкана. Било је и аутора који су објективно и и са пијететом говорили о напаћеном српском народу и голготи српске државе и војске у Првом светском рату. Он истиче књиге које на објективан начин приказују борбу српског народа за ослобођење, афирмативно пишући о њима. Тако у тексту о књизи француског војног лекара Томпсона (Thompson), говорећи о томе да је овај на објективан начин приказао повлачење српске војске, као и околности „које су довеле до окупације и уништења Србије“, Гаћиновић истиче важност навода аутора о положају странаца у Србији и о „верности Срба“, као важних карактерних особина једне нације. Млади интелектуалац је визионарски видео будућу југословенску државу, забринут за њено стварање, истичући кључну улогу српског народа, који је требало да буде стожер окупљања јужнословенских народа у будућу јединствену државу – тако је и било. Дела о којима пише Гаћиновић, наша стручна јавност до данас на ваљан начин није критички оценила. Он с правом истиче важност мишљења западне интелектуалне елите о уједињењу јужних Словена, цитирајући Француза Диема (Duhem), који пише о државотворности српског народа још од средњег века, а означава Београд као Рим јужних Словена.

Младом интелектуалцу пажњу је привукла књига Луја Томпсона о повлачењу српске војске 1915. године. Гаћиновић (Gaćinović, 1916a, p. 3) је био један од првих који су коментарисао ову књигу. У чланку од 24. септембра 1916. године, апострофирајући значај оваквих дела, Гаћиновић каже да је Томпсон је написао вредно дело о голготи српске војске и нације током повлачења ка Грчкој. Интересантан је моменат у уводу књиге, где сликовито приказује повлачење српске војске и употребљава термин бежанија – *la Béjanía* (Thompson, 1916, стр. VII). Гаћиновић у осврту истиче вредност Томпсоновог дела и подсећа да су се пре њега сличним питањем бавили аутори Барби и Лабри. О вредности дела сведочи чињеница да се аутор није бавио политиком већ приказом страдања српског народа и војске у јесен и зиму 1915. године. Према Гаћиновићу, од изузетне вредности је предговор књиге који је написао професор Сорбоне Дени. Важна ствар је била и то што су савезници Србије показивали искрену жељу да помогну напаћеној земљи и народу. Гаћиновић истиче да су од посебне важности Томпсонова сведочанства као очевица о повлачењу српске војске. Његови описи Срба као изузетно гостопримљивог, и народа наклоњеног гостима и пријатељима, изузетно су вредни. За Гаћиновића је нарочито важно што је овај лекар успео да посведочи о верности Срба, и то што потврђује многе догађаје који показују стоичко јунаштво једног напаћеног народа који је веровао у своју будућност (Gaćinović, 1916a, стр. 3).

Гаћиновић (Gaćinović, 1916b, стр. 3) у једном чланку од 29. октобра 1916. године критикује ставове Луја Лежеа (1843–1923),

„пионира славистике у Француској“. Леже је својим бројним студијама и књигама, представљао европској јавности словенско културно наслеђе. На Лежеа је пресудни утицај имао чешки књижевник Јозеф Вацлав Фрич (Frič) (1829–1889), који је после револуције против Мађара живео као изгнаник у Паризу. Леже је 1867. године у Паризу упознао и Јосипа Јураја Штросмајера, са којим се спријатељио. Присуствовао је отварању загребачке Академије наука и том приликом први пут обишао јужнословенски простор. То му је омогућило да заврши своја два докторска рада (*Преобраћај Словена у Хришћанство* и *Хронику калуђера Нестора*). Након тога је објавио значајне књиге и студије из словенске културе, међу којима *Косовска битка и пропаст српског царства и Словенски народ у 19. веку*. Једно од најзанимљивијих и комплекснијих Лежеових дела је књига *Словенска митологија* (Šijaković, 1984, 194; Kiš Zaradija, 2006).

Гађиновић Лежеа назива словенским енциклопедистом, који је одлучио да се упусти у тумачење политичких питања балканског простора. Поред тога, поново је стао на страну Бугара, нападајући Србе, који су према њему „играчке у немачким сплеткама“ (Gašpović, 1916, стр. 3). Лежеов став о питању Македоније у истину је проблематичан. Он у делу о Србима, Хрватима и Бугарима, наводи да у Старој Србији, Македонији, и Скадарском вилајету живи више од 500.000 Срба (Leger, 1913, стр. 1). Тиме је показао да мали део становништва Вардарске Македоније убраја у Србе.

Према Гађиновићу, само је „половина“ Лежеове књиге *Вековне борбе између Германа и Словена* у складу са насловом и говори о балтичким Словенима. Друга половина фактички се односи на фаворизовање бугарских националних интереса на Балкану. Поред тога, у овом делу књиге се Срби окривљују за избијање Другог балканског рата. Леже овај став базира на писању Бугарина Гешова². Леже је био убеђен „да Бугарска поседује неколико излаза на Егејско море и Македонију, која је искључиво бугарски државни простор“. Гађиновић истиче да не познаје ниједно географско дело у коме се износе сличне тврдње, и поставља питања:

„Зар луке Варна, Бургас и Дедеагач (Алекسانдрополис) нису довољне Бугарској? Да ли је Вардарска долина природни излаз Србије или Бугарске? Да ли би без ње, Бугарска била угрожена или можда нека друга држава?“ (Gašpović, 1916b, стр. 3)

Према Гађиновићу, довољно је погледати карту, и уверити се колико је Вардарска долина неопходна будућој независној Југосло-

² Гешов, Иван Евстратиев (1849-1924), политички делатник, банкар, књижевник и публициста. Лидер Народне партије од 1901. године. Обављао је високе дужности у Бугарској, био је министар финансија, дипломата и председник Црвеног крста (1899-1924) (Elezovic, 2012, стр. 88)

венској држави. У делу које Гађиновић анализира, Леже се позива на Нидерлеа (Niederle),³ односно једну чешку енциклопедију у којој пише да у Македонији живи више народа, али да нема ниједног Србина. Па ипак, ова иста књига прихвата значајна и објективна истраживања о правим карактеристикама македонског становништва – да је то словенски народ. Истичући значај македонског простора, Гађиновић цитира Нидерлеа: „Држава која прва заузме Македонију на дужи период, дефинисаће дугорочно судбину региона.” Гађиновић закључује да је Леже оптерећен стереотипима о Македонцима. Ради се о старој пропаганди коју су Бугари успели наметнути, чак и код Срба на неко време. Но, оно што га изненађује, јесте чињеница да Леже, иако је 1916. година, промовише бугарску антисловенску пропаганду (Gađinović, 1916b, стр. 3).

Гађиновић је посебну пажњу посвећивао анализи ставова европске интелектуалне елите о решавању јужнословенског питања. Стога је мишљења да је посебно важно објаснити „нашим пријатељима са Запада“ да идеја о стварању јединствене југословенске државе почива на највећим цивилизацијским вредностима, миру и јединству. Гађиновић схвата значај студија које западни истраживачи посвећују овом питању. Једно од таквих вредних дела била је књига Жила Дихема о југословенском јединству, о којој је Гађиновић написао кратак осврт 5. новембра 1916. године. Према њему, ради се о сажетој, али добро документованој студији, у којој Дихем наводи неколико чињеница које показују да су велике идеје уједињења анимирале Југословене кроз историју. Апсолвирање идеје уједињења почиње приказом Мирослављевог јеванђеља (13. век), „које на изврстан начин показује моралне и културне квалитете ове расе”. Преглед развоја ове идеје заокружује Изложбом у Риму (1911), „која представља откровење” савремене културе југословенских народа. Гађиновић закључује да Дихем с правом истиче да је османлијска најезда прекинула успон српске „просвећене државе“, којој је мало фалило да достигне ниво развоја великих европских цивилизација. Слободе и положај становништва у 14. веку у српској држави непознате су у некој другој европској држави. Дихем је мишљења да су југословенски народи много пре других, имали осећај за правду и народни морал. Београд је по њему, Рим Јужних Словена. Дихем пише да је југословенски дух у правом смислу персонификован у српском народу. Гађиновић апострофира да је и Ламартин (Lamartine) писао још 1833. године да ће Србија постати језгро велике словенске федерације, смештене између Јадрана и Дунава (Gađinović, 1916c, стр. 3).

³ Нидерле Лубор (1865-1944), чешки археолог и професор Универзитета у Прагу. Проучавао културу старих народа, углавном на основу археолошких истраживања. Најпознатије дело му је Словенске старожитности, у коме је сабрао све до тада познате информације о Словенима између 9. и 12. века (Rendić-Miočević, 1965, стр. 286).

Млади интелектуалац у даљем тексту интерпретира Дихемове погледе на југословенско питање. Историчар је изнео мишљење да јединствена Југословенска држава није производ политике већ да она *de facto* одавно постоји. Утемељитељи југословенске државе потичу из југословенског народа који је сачувао национални дух, снагу и интегритет током дугог периода туђинске власти. Поробљивачи нису успели да угасе југословенска национална писма: глаголицу и ћирилицу. Језик се очувао у књижевности, кроз више наречја која се стапају у један језик. Наречја овог језика немају тако дубоке разлике као у Белгији и Швајцарској, те ће се у будућности од њих формирати један језик. Дихем је био мишљења да међу југословенским народима влада изузетан ниво верске толеранције. Према њему, главна карактеристика југословенског националног духа је тежња ка миру и слози, упркос вишековним борбама за национални опстанак. Гађиновић апострофира Дихемов закључак да је: „Српска политика усмерена ка оправданом циљу, да оствари идеал ослобођења, у духу српске традиције; да покаже да српски национални простор није само делић територије који може да се дели по вољи великих сила.” (Gaćinović, 1916с, стр. 3)

Гађиновић је 24. јуна 1917. године дао кратак осврт на чланак који је у часопису *Revue franco-macèdonienne*,⁴ објавио један француски официр. Лист је штампан у Солуну, а чланак говори о трагичном повлачењу српске армије на основу официјелних извора. Гађиновић примећује да је до тада веома мало писано о последицама повлачења српске војске, те да је о томе европска јавност слабо упозната. Посебна вредност чланка је чињеница да је заснован на подацима које је пружио Генералштаб српске војске, који се налазио у Солуну. Подаци су се односили на операције српске армије од октобра 1915. до јануара 1916. године. Француски капетан је, осим „језгровитог и концизног текста“, у чланку дао карту која је приказивала маршруту српског повлачења. Гађиновић истиче да ће овај текст, објективан и заснован на необјављеним подацима, бити неопходно штиво свима који се буду бавили питањем истраживања операција српске војске у Првом светском рату (Gaćinović, 1917а, стр. 3).

У тексту који је објавио двадесетак дана пре смрти 15. јула 1917. године, Гађиновић се бави питањем српских ратних заробљеника, који су расути по логорима Аустрије. Инспирисао га је конвој наших заробљеника који је у ноћи између петог и шестог јула прошао кроз Швајцарску на путу из Аустрије у Италију. Видео је у Буксу (град на граници Швајцарске и Аустрије), двадесет седам српских официра (међу њима једног пуковника) и три војника, сви су били ратни инвалиди. Сазнао је да се заробљени српски војници у логорима хране травом, да умиру од глади. Стога изражава захвал-

⁴ Часопис који је на француском језику излазио у Солуну од априла 1915. до децембра 1917. године: (Troude, 2006, p. 226)

ност припадницима хуманитарних организација (особито Швајцарцима), који су својим радом спасили животе великог броја наших сужњева. Због тешког стања, у коме се налазио велики број заробљених српских војника и официра у аустроугарским логорима, донета је одлука да се десет хиљада њих пусти и пошаље на опоравак у Француску (Gaćinović, 1917b, стр. 3).

ЗАКЉУЧАК

Владимир Гаћиновић 1917. године није више био омладинац из сарајевских и београдских дана. Иако млад, био је формиран интелектуалац са богатим животним искуством. Као образован млади човек, који је диплому стекао на једном познатом европском универзитету, схватио је да се национална битка бије на једном новом пољу, дипломатском и медијском. Стога је значајну пажњу посветио оновременој европској научној продукцији, особито везаној за балканско питање, као и мишљењу западног јавног мњења о борби српског и југословенског народа за слободу. Истицао је важност питања „шта ћемо ми рећи нашим пријатељима са запада“, али и шта ће они рећи о нама? Својим знањем и еланом требало је да пружи допринос решавању српског националног питања, које је улазило у завршну фазу, но тај је полет отишао у неповрат 11. августа 1917. године у Фрибургу.

ЛИТЕРАТУРА

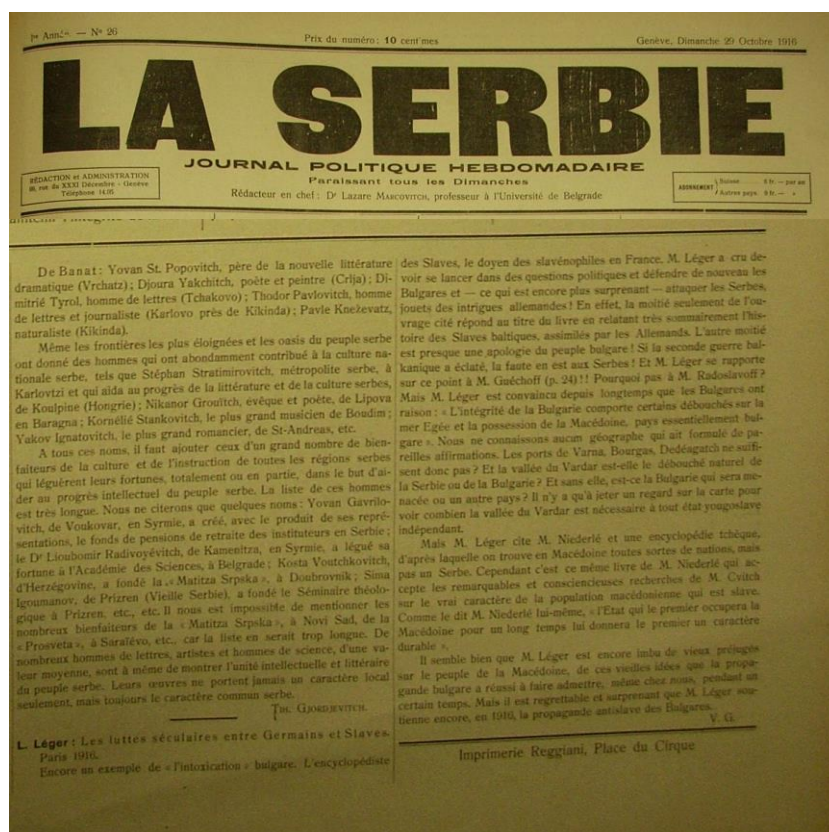
- Гаћиновић, В. (1921). *Смрт једног хероја* [*Death of a hero*]. Београд: Модерна штампарија Пијемонт.
- Дедијер, В. (1966). *Сарајево 1914* [*Sarajevo 1914*]. Београд: Просвета.
- Elezovic, D. (2012). The Cooperation of the Swiss Catholic Mission and the Bulgarian Red Cross to render aid to English Prisoners of War in Bulgaria 1916. In: R. Misev (Ed.), *Bulgaria and the Balkans in the sphere of European Influences 19th – 21st century* (85–92). V. Tarnovo: University of St Cyril and St Methodius.
- Елезовић, Д. (2010). Швајцарска штампа о смрти Владимира Гаћиновића [Swiss press on the death of Vladimir Gaćinović]. *Слово*, 27–28, 214–217.
- Киш-Зарадија, А. (2006). Louis Leger (1843-1923) i Juraj iz Toursa (1355/60-416). *Slovo*, 56–57, 627–644.
- Leger, L. (1913). *Serbes, Croates et Bulgares: études historiques, politiques et littéraires*. Paris: Jean Maisonneuve et fils, éditeurs.
- Leže, L. (1984). *Slovenska mitologija*. Београд: Grafos.
- Љубибратић, Д. (1961). *Владимир Гаћиновић* [*Vladimir Gaćinović*]. Београд: Полит.
- Мићановић, С. (1965). *Сарајевски атентат* [*The Sarajevo assassination*]. Загреб: Stvarnost.
- Нидерле, Ј. (1954). *Словенске старине* [Slavic antiquities]. Нови Сад: Матица српска.
- Rendić-Miočević, D. (1965). Niederle Lubor. U *Enciklopedija Jugoslavije* [*Encyclopedia of Yugoslavia*]. (Vol. 6, str. 286). Загреб: Jugoslavenski leksikografski zavod.
- Слијепчевић, П. (1921). *Споменица Владимира Гаћиновића* [*Memorial of Vladimir Gaćinović*]. Сарајево: Издали пријатељи и другови.
- Troude, A. (2006). *Les relations franco-serbes au sein de l'Armée d'Orient 1915 – 1918*. *Balkanica*, 37, 221–239.

- Thompson, L. (1916). *La Retraite de Serbie: (oktobre-décembre 1915)*. Paris: Hachette et Cie.
- Šijaković, M. (1984). Varijacije na temu: Slovenski mit [Variations to the theme: Slavic myth]. U: L. Leže, *Slovenska mitologija (193-198) [Slavic mythology]*. Beograd: Grafos.

Извори

- G[aćinović], V. (1916). L. Thomson, médecin-major: La Retraite de Serbie. – Preface de M. E. Denis. Paris. Hachette 1916. *La Serbie*, 1 (21), 3.
- G[aćinović], V. (1916). L. Leger: *Les luttes seculaires entre Germains et Slaves*. Paris 1916. *La Serbie*, 1 (26), 3.
- G[aćinović], V. (1916). J. Duhem: *L'unite yougoslave*. (Grande Revue, aout-septembre 1916.). *La Serbie*, 1 (27), 3.
- G[aćinović], V. (1917). L'invasion de la Serbie et la retraite d'Albanie. *La Serbie*, 2 (25), 3.
- G[aćinović], V. (1917). Nouveaux convois d'invalides serbes. *La Serbie*, 2 (28), 3.

Додатак

- G[aćinović], V [ladimir]. „L. Leger: *Les luttes seculaires entre Germains et Slaves*. Paris 1916“, *La Serbie*, 1 Annèe – N° 26, Genève, Dimanche 29 Octobre 1916, p. 3. (Bibliothèque de Genève)

Marko Atlagić, Dalibor Elezović, University of Priština temporarily seated in Kosovska Mitrovica, Faculty of Philosophy, Department of History, Kosovska Mitrovica

**ARTICLES OF VLADIMIR GAĆINOVIĆ IN GENEVAN PAPER
“LA SERBIE”**

Summary

Vladimir Gaćinović (1890-1917) was born in Kačanj, Herzegovina, and he received his basic and higher education in Bosnia and Herzegovina and Serbia. In the summer of 1911 he spent some time in Switzerland using a falsified passport, and later (1913/14 and 1915/16) he studied social sciences in Lausanne. In July 1917 he graduated from the University of Fribourg. He was the ideologue of the “Young Bosnia” movement and a member of the secret organizations “Union or Death” and “The Black Hand”. Shortly after graduating from the University of Fribourg, Gaćinović died under mysterious circumstances in August 1917. The Geneva Library still keeps copies of the newspaper “La Serbie”, in which we found five articles signed with initials “V.G.”. Text analysis led us to the conclusion that the author is Vladimir Gaćinović, who resided in Switzerland at the time. These are short articles that are of great importance for understanding his personality; he signed them discretely, only by initials, without revealing his identity. Those were the creative beginnings in which Gaćinović’s interest are clearly discerned: the resolution of the Serbian national question, the European public opinion on the Balkan and Serbian question, and the creation of a clearer picture for the world about the Serbian people and their suffering and courageous struggle for liberation.